

Абдыразакова З.М.

**КЫРГЫЗ-ГЕРМАН МАМИЛЕЛЕРИНИН КАЛЫПТАНЫШЫНЫН
КЭЭ БИР АСПЕКТИЛЕРИ**

Абдыразакова З.М.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КЫРГЫЗСКО-ГЕРМАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Z.M. Abdyrazakova

SOME ASPECTS OF KYRGHYZ-GERMAN RELATIONS

УДК: 947.1(575.2) (043.3)

Макалада кыргыз-герман мамилелеринин калыптанышынын кээ бир аспектилери каралган.

The article discusses some aspects of the formation of Kyrgyz-german relations.

XX кылымдын экинчи жарымынан башталган кансыз согуш 1990-жылдардын баш ченинде аяктады. Бирок дүйнөлүк масштабдагы коркунучтар толук түрдө токтогон жок. Эми жаңы коркунуч эл аралык террорчулук проблемасы пайда болду. Ал өзүнүн мүнөзү боюнча жалпы дүйнөлүк проблемага айланды. 2001-жылдын 11-сентябрында болуп өткөн окуя дүйнөлүк саясаттын багытын түп тамырынан бери өзгөрттү. Ошондон баштап дүйнө коомчулугунун турмушунда эл аралык террорчулук менен күрөшүү эң биринчи проблемага айланды.

Батыш мамлекеттеринде иштелип чыккан мурдагы салттуу тышкы саясий концепциялар жана геосаясий схемалар өздөрүнүн маанисин жогото баштады. Түзүлгөн кырдаалга жараша эми жаны саясий концепцияларды иштеп чыгуу зарылдыгы пайда болду. Алгач мындай проблемага эч качан кабылбаган Кыргызстан, эми ага каршы күрөшүү иш аракеттерине түздөн-түз катыша баштады. Ага мисал катары 1990-жылдардын аяк чениндеги Баткен окуялары жана АКШнын 2001-жылдын декабрь айында "Манас" аэропортуна аскердик күчтөрүн жайгашуусун айтса болот.

Азыркы шарттарда тышкы саясатты тез аралыкта кайра түзүү жөндөмдүүлүгү абдан маанилүү болуп калды, анда аныш белгилүү бир окуялар бурулушунда өзгөрүп жаткан кырдаалга толук жооп берип, күч колдонулган жаны шарттардан келип чыгуучу ар кандай жагдайларга тийиштүү үн катууга кудуреттүүлүк касиет аныктоочу болуп эсептелинет.

Жогоруда аталган тезистин негизинде Кыргызстандан тышкы саясаттын талдоого алып жатып, биздин тышкы саясий стратегиябыз ишенимдүүлүктүн чон кепили менен түзүлүп, өзгөрүп жаткан шарттарда өзүнүн туруктуулугун көрсөткөн.

Өлкөнүн тышкы саясатында Батыш өлкөлөр менен мамилени калыптандыруу жана өнүктүрүү эң негизги маселелердин бири болуп саналат. Батыштын кубаттуу мамлекеттеринин бири болгон Германия менен мамилелерди түзүү биз үчүн өзгөчө маанилүү болуп эсептелинет.

Көз карандысыздыкка жеткен ар бир мамлекет өзүнүн андан аркы өнүгүү жолун өз алдынча тандайт. Ал өнүгүү (жолу) түрдүүчө болушу мүмкүн.

Кыргызстан өнүккөн өлкөлөрдүн тажрыйбасын өзүнө колдонуу, кызматташуу жолун тандап алган. Андай өнүккөн өлкөлөрдүн катарына Германия да кирет.

1949-жылдан баштап эле азыркы Германиянын өнүгүүсүнүн өбөлгөлөрү түзүлгөн. Ал бүгүнкү күндө дүйнөнүн эң алдынкы өлкөлөрүнүн бири болуп, дүйнөлүк коомчулуктун кадыр барктуу мүчөсү болуп эсептелинет. Немец мамлекетинин өнүгүүсүнөн улам "германиялык керемет", "социалдык-укуктук мамлекет" деген түшүнүктөр пайда болгон.

Биздин өлкө ГФРсы менен узак мөөнөткө негизделген тыгыз кызматташууга кызыкдар, анткени бириккен Германия XX-XXI к. Европадагы экономикалык жактан эң кубаттуу мамлекет болуп саналат.

Азыркы күндө Германиянын Европа Биримдигинде (ЕБ) эң ири лидерлердин бири. Пайыздык эсеп менен алганда аныш үлүшү жалпы ЕБтин бюджетинин 28,5%, НАТО жана Бириккен Улуттар Уюмунун 8,93%ин түзөт. Андан сырткары бул мамлекет Дүйнөлүк банктын жана Европалык өнүгүү жана реконструкция банкынын акционерери болуп эсептелинет.

XX кылымдын аягындагы Бириккен Германиянын улуттук дүң продукциясынын керсеткучу Франциядан - 2, Улуу Британиядан - 2,5, АКШдан 4,5 эсеге кеп болгон (ашып кеткен). ГФРнын дүйнөлүк экспорттогу үлүшү 12%ке жакын болгон (Мисалга: Япониянын үлүшү -11%, АКШ -10%, ал эми телее балансы Улуу Британияга жана АКШга Караганда жылдык активдүү сальдону берген¹).

Дүйнөдөгү эң ири өнөр-жай жана соода мамлекети болуу менен катар ал өнүккөн демократиялык мамлекет да болуп саналат. Башка мамлекеттерге, анын ичинде Кыргызстанга да реформаларды ишке ашыруу процессинде көмөк көргөзүүдө. Германия биздин өлкө менен саясий мамилени өнүктүрүүдө өзүнүн экономикалык кызыкчылыктарын унутта калтырган жок. Анткени экономикалык байланыш саясаттын түздөн-түз уландысы болуп эсептелинет.

Германиянын Кыргызстанга болгон кызыкчылыгынын даты бир себеби болуп өлкөдө немец диаспорасынын болушу эсептелинет. Советтер Союзу кыйраганга чейин алардын саны 102 миң адамды түзгөн. Бирок, суверендүү мамлекеттердин пайда болуусунан кийин алардын саны кескин түрдө төмөндөгөн (эки эсеге).

¹ Маринченко А.В. Геополитика М., 2009. – 222-б.

Эки өлкөнүн ортосундагы дипломатиялык мамилелер 1992-жылдын 3-февралында түзүлгөн².

Ошол эле жылдан апрель айында Кыргыз Республикасынын президенти А.Акаев Германияга жасаган иш сапары учурунда эки тараптуу кызматташуунун саясий негиздери түзүлгөн. Бул иш сапардын журушунда ГФР өкмөт аралык деңгээлде эки тараптуу саясий, экономикалык жана маданий-гуманитардык мамилелерди өнүктүрүү боюнча даяр экендигин билдиришкен.

Германиянын Кыргызстан менен болгон ар тараптуу кызматташуусун өнүктүрүү демилгесин тастыктаган далили болуп, 1992-жылдын 12-сентябрында Бишкекте Германиянын расмий түрдө өзүнүн элчилигин ачуусу эсептелинет³. Бүгүнкү күндө Германия өзүнүн Кыргызстанда элчилигин ачкан Европа Биримдигинин атынан иш алып баруучу, Батыш Европа мамлекеттеринин ичинен жападан жалгыз мамлекет.

Эки өлкөнүн кызматташуусу эл аралык уюмдардын чегинде да өтө тыгыз жүрүүдө. БУУнун негизги маселеси анын Коопсуздук Кеңешин реформалоо боюнча Кыргызстан Германиянын БУУнун Коопсуздук Кеңешинин" туруктуу мүчөсү болуусун колдоп келген. Андан сырткары, Кыргызстан Германиянын БУУнун адам укугу Комитета, Граждандык Авиациянын Эл аралык уюмунун Кеңеши, Эл аралык телекоммуникация Союзунун Кеңеши, андан сырткары ЮНЕСКОнун Аткаруу кеңешине шайлоодо ж.б. колдоо көргөзгөн. Өз кезегинде Германия – Кыргызстандын Дүйнөлүк Соода Уюмуна кирүүдө, ЕБги улуттук парламенттер менен кызматташуусу боюнча келишимдерди ратификациялоо иш аракеттерин тездетүүдө активдүү ролду ойногон. Кыргызстан Германия менен Европалык Коопсуздук жана Кызматташтык Уюму жана НАТО алкагында да кызматташат.

1992-жылы Кыргызстан Германия менен техникалык кызматташуу келишимине кол койгон. Ал боюнча Германия биздин өлкөгө 11 млн. өлчөмүндө немец маркасында жардам көрсөтмөк болгон⁴. Ал эми октябрь айында Бишкекте немецтик техникалык кызматташуу коомунун Бюросу (YTZ) ачылган, анын негизги максаты Кыргызстандын ишкерлерине жардам көргөзүү болгон. 1993-жылдын август айы кыргыз-герман экономикалык кызматташуусунун башталышы болуп калган. Ал жылы Германия Кыргызстанга 15 млн. дойч марка көлөмүндө жардам көрсөткөн⁵.

Эки тараптуу тыгыз экономикалык кызматташууну жеңге салууда 1993-жылдын июнь айында ГФРнын экономикалык кызматташуу боюнча федералдык министрдин Бишкекке болгон иш сапары чоң ролду ойногон. Ал өлкөнүн президента А.Акаев менен жолуккан. Сүйлөшүү учурунда мамлекет башчысы тараптардын кызматташуусунда маанилүү ролду ойноочу уч багытты атаган. Ал биринчи кезекте, айыл чарбасы эле. Мында эң маани-

лүүсү заманбап инфраструктураны түзүү өсүмдүктөрдү өстүрүүдөн баштап аны транспорттоо жана айыл-чарба продукцияларын сактоого чейин.

Кыргызстандык энергетиктер өздөрүнүн немец кесиптештерине бир топ проекттерди сунуш кылган. Анткени, Кыргызстанда гидроэнергетиканы жана көмүр өнөр жайын өнүктүрүү боюнча база болгон. Германиялыктар электр энергиясын өндүрүү жана аны Кытайдын түндүк-батыш райондоруна экспорттоо долбооруна кызыгуусун билдиришкен. Андан сырткары, телекоммуникация тармагын өнүктүрүү боюнча күчтөрдү бириктирүү маселелери каралган. Сүйлөшүү учурунда дагы башка бир топ маселелер да талкууланган.

Кыргызстандык адистерди ГФРда окутуу жана тажрыйба алмашууну уюштуруу боюнча өкмөттөр аралык келишимге кол коюлган.

1994-жылдын июнунда Кыргыз-немец соода үйүнүн ачылуу аземи болуп өткөн, анда ГФРнын КРгы убактылуу өкүлү Юрген Шеллер, өнөр-жай жана соода министри А.Иордан, шаардык жана райондук администрациялардын жетекчилери катышкан.

Бул иш аракет Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы байланыштарды жөгө салууда эң маанилүү экономикалык кадам болуп эсептелинет.

Ошол эле жылдын июль айында Бишкекте ГФРнын экономикалык кызматташуу министринин парламенттик мамлекеттик катчысы Ганс Петер Ремник президент А.Акаев менен жолугушуу өткөргөн. Ал өз кезегинде эки тараптуу экономикалык байланыштарды өнүктүрүүгө өтө чоң таасир тайгизген. Сүйлөшүү учурунда ГФРнын өкүлү Германия 26,6 млн. дойч маркасы өлчөмүндө 0,7% (жылдык пайызы) 40 жылга кошумча кредит бере тургандыгын билдирген⁶ (ал карызды кайтаруу кийинчерээк 10 жылга узартууга макулдашылган). Ал эми ГФРсы Кыргызстан менен 1994-жылы 1993-жылга Караганда техникалык кызматташуу максатында 6,6 млн. марка кеп жардам керсеткен⁷.

А.Акаев Кыргызстандын Германия менен мамилеси бүт багыттарда, өзгөчө экономика багытында жакшы өнүгүп жаткандыгын белгилеп кеткен. Ал ГФРнын биздин өлкөдөгү демократияга жана рынок экономикасына өтүү учурундагы оор мезгилде көргөзгөн жардамша ыраазычылыгын билдирген. Ал биздин рефермага колдоо көргөзүү, айыл-чарбасында, кичи жана орто бизнести өнүктүрүүдө, кадрларды даярдоодо, тагыраак айтканда, Бишкектеги менеджмент жана бизнес мектебине жардам көргөзүү ж.б.

Өлкөнүн президенти жана федералдык министрдин орун басары Кыргызстан менен Германиянын ортосундагы экономикалык кызматташтыктын башка аспектерин да талкууга алышкан.

Азыркы мезгилдеги кыргыз-герман мамилелери саясий диалогдун негизинде туруктуу өнүгүп жатат. ГФРсы Кыргызстандын негизги донорлорунун бири болуп эсептелинет. Ал болсо өлкөнүн тышкы саясий иш аракеттери менен түздөн-түз байланыштуу.

1993-жылдын май айында Кыргыз Республикасына Германиянын бундестагынын делегациясы кел-

² КР ПА. 1997. Ф.1.0п.5.Д.400. Л.65.

³ Ошол эле.

⁴ Каана Айдаркул. – Атал. чыг. 306-б.

⁵ Ошол эле.

⁶ КР ПА. 1994. Ф.1. Оп. 5. Д. 18-7. Л.9.

⁷ Ошол эле. - Л.12.

ген. Аны Социнтерндин вице-президента, көрүнүктүү саясий ишмер Ханс-Йохен Фогель жетектеген. Делегациянын мүчөлөрү президент А. Акаев менен жолугушкан. Сүйлөшүүлөр учурунда Кыргызстандын тышкы саясий ишмердүүлүгүндө ГФРсы эң алдынкы приоритеттүү орунду ээлей тургандыгы баса белгиленген⁸.

1993-жылдын сентябрь айында КРнын тышкы иштер министри Э.Карабаев ГФРна расмий сапар менен барган.

Кыргызстандын тышкы саясатында ГФРсы Европа мамлекеттеринин ичинен артыкчылыкка ээ. Биздин элдерибизди жуз жылдан ашык тарых байланыштырып турат, ал эми бирдиктүү Германия жана көз карандысыз Кыргызстан тузулгенден кийин, элдердин ортосундагы байланыштар мамлекеттик деңгээлде жана граждандык коомдун өнүгүү жагында эки тараптуу мамилелер менен толукталган.

Э.Карабаевдин Германияга иш сапарынын жүрүшүндө 3 документке кол коюлган. Алар: Ф.Эберт атындагы фонд жөнүндө, изилдеелердү жүргүзүү жана адистерди колдоо боюнча германиялык фонд түзүү жөнүндө, германиялык окутуучуларды Кыргызстандын мектептерине жиберүү жөнүндө макулдашуулар болуп саналат.

Министрдин Бундестагда, нрезиденттин аппаратында, тапкы иштер министрлигинде, ички иштер министрлигинде, Ф.Эберт фондусунда, техникалык кызматташтык боюнча коомдо, "Люфтганза" авиакомпаниясында жана башка ушул сыяктуу мекемелерде эки тарапты тең кызыктырган башка маселелер да талкууланган. Атап айтканда, Германиянын тышкы иштер министрлигинин "Орус немецтери" жумушчу тобунун багыты боюнча андан ары инвестициялоо проблемалары, тышкы саясий ведомстволордун ортосундагы кызматташтык жана Кыргызстандын Бонндо элчилигин ачуу жөнүндө протоколго кол коюу зарылдыгы, банкгар ортосундагы макулдашууга кол коюу жана кыргызстандык-германиялык кызматташтыктын өкмөттөр аралык комиссиясы жөнүндө жобону иштеп чынуу маселелери талкууланган.

1995-жылдын январь айында Кыргыз Республикасынын Бонн шаарында өз элчилигинин ачылышы, кыргыз-герман мамилелеринин өнүгүүсүндө жаны этаптын түзүлүшүнө шарт түзгөн.

Эн негизгиси Германиянын өзүндө Кыргыз Республикасынын Борбордук Азиялык аймактагы саясий прогрессивдүү жана демократияны курууда тайманбас өлкө катары таанылуусу эсептелинген.

1995-жылдын апрелинде Кыргызстандын премьер-министри А.Жумагулов Германияга расмий сапары менен барган⁹. Ал Ганновер шаарындагы эл аралык 50чү өнөр-жай жарманкесине катышкан. Биздин республиканын өкмөт башчысы ГФРнын федералдык канцлери Г.Колль менен сүйлөшүүлөрдү өткөргөн. Андан сырткары бир катар чет элдик фирмалардын жетекчилери менен жолугушкан. Алар менен болгон сүйлөшүүлөрдө негизинен биргелешкен ишканаларды түзүү маселеси каралаган.

Инвестиция жана өнүгүү коомунун башкы директору Р.Киннеман жана финансы директору Б.Гюммерстер менен болгон сүйлөшүүлөр учурунда Кыргызстандын жеке ишканаларын каржылоо маселелери талкууланган. Ал эми экономикалык кызматташуу жана өнүгүү боюнча федералдык министр В.Шпранглер жана экономика министри Н.Рексрод менен жолугушууларда биздин өлкөгө техникалык жардам көрсөтүү проблемалары каралаган.

Иш сапардын соңунда Кыргыз Республикасынын элчилигинде Бонндун ири фирмаларынын жана ишкер чөйрөлөрүнүн өкүлдөрү менен жолугушуу өткөрүлгөн.

Ошол эле жылдын аяк ченинде Германиянын вице-канцлери, федералдык тышкы иштер министри Клаус Кинкель расмий сапары менен Кыргызстанга келген. Делегациянын курамында бундестагдын 3 депутаты, финансылык чөйрөнүн, прессанын 20дан ашуун өкүлдөрү болгон.

Жолугушуу учурунда германиялык делегациянын иш сапары, - деп белгиленген Кыргыз Республикасынын президенти А.Акаев, ГФРдин Кыргызстандагы демократиялык өзгөрүүлөрдү жана реформаларды колдоп жаткандыгынын кезектеги кубесу болуп эсептелинет¹⁰. Биз бул иш сапарды Германиянын биз менен болгон мамилесин жана кызматташтыгын кеңейтүү жана тереңдетүү катары карайбыз. Германиядагы бир ирет Кыргызстан Борбордук Азиядагы демократиялык мамлекет жана ага ар тараптуу жардам көргөзүүгө даяр экендигин билдиришкен.

1990-жылдардын экинчи чейрегинде эки тараптуу мамилелердин өнүгүшүнө бир катар маанилүү иш сапарлары чоң салым кошкон. Алардын ичинен өзүнчө белгилеп кете турган иш сапары катары 1996-жылдын декабрында Кыргыз Республикасынын финансы министри Т.Койчумановдун Германияга иш сапары, 1996-жылдын мартында герман бундестагынын вице-президенти Г.Кляйдын Кыргызстанга иш сапары, 1997- жылдын апрелинде премьер-министр А.Жумагуловдун ГФРна иш сапары, андан сырткары Германиянын экономикалык кызматташуу жана өнүгүү министри К.Д.Шпрангердин жана экономика министри Г. Рексроддун 1997-жылдын августундагы иш сапарларын айтса болот¹¹. Бул эки тараптуу жетекчилердин иш сапарлары биздин өлкөлөрүбүздүн ортосундагы ар тараптуу байланыштарды өнүктүрүүгө ыңгайлуу шарттарды түзгөн.

Рецензент: д.и.н., профессор Нурунбетов Б.А.

⁸ КР ПА. 1993. Ф.1. Оп. 5. Д. 18-9. Л.44.

⁹ КР ПР. Ф.1. Оп.5. Д.400. Л.65.

¹⁰ Каана Айдаркул. Аталг. чыг. - 165-6.

¹¹ Ошол эле.